

Wirágh András Merész(nek tűnő) húzások

Történetek az 1920-as évek magyar sajtóviszonyairól

Az 1918 és 1920 közötti magyarországi események mélyen felkavaró, transzgresszív és traumatikus sorozata korábban nem jellemző fordulatokat eredményezett az irodalmi élet résztvevőinek karrierjében, illetve az irodalmi mező dinamikájában. Legalább annyira igaz az, hogy ezek az események ágyaztak meg a közeljövő szörnyűségeinek, mint ahogy az is, hogy a rendkívül differenciált korszak látszólag közel álló diskurzusai mögött önálló, sok esetben összeegyeztethetetlen mintázatok és összefüggések morajlottak. Teleologikus szempontból tehát voltaképpen tartható az álláspont, amely – leegyszerűsítve – a „nyugatosság” vagy „nyugatos modernség” és a nemzeti konzervativizmus bináris oppozíciója alapján véli leírhatónak a két világháború közötti időszak irodalmi történéseit, beleértve ebbe ennek esztétikai és etikai komponenseit is. (Sőt, relevánsnak tekinthető az oppozíciónak egy harmadik féllel való megbontása is, legyen ez az avantgárd vagy a szélsőjobboldali radikalizmus.) Miközben a publikálástechnikai nézőpont bevonásával egy másfajta rendszer vagy hálózat körvonalazható. Ez a tanulmány két erős (és cseppet sem vitathatatlan) előfeltevésekből táplálkozik. Az egyik szerint főszereplőjének, Cholnoky Lászlónak 1929-es haláláig a magyarországi irodalmi élet viszonylag nagy mozgásteret biztosított, noha az ebben való helyezkedés – szemben a századfordulón tapasztaltakkal – már egyáltalán nem volt következmények nélküli. A másik előfeltevés szerint az 1920 és 1929 közötti eseményhalmaz (néhány kiemelt példával: a *Napkelet* indulása, *Az Újság* és a *Világ* betiltása, az újságíróegyesületek szervezeti változásai, a határon túli magyar sajtó és Magyarország közötti szövegtranszfer elindulása, a Baumgarten-díj kiosztásának kezdete, másfelől a numerus clausus, illetve Teleki Pál és Bethlen István mérsékelt konzervatív kormányzati ciklusai és kultúrpolitikai intézkedései) nemcsak az 1938-tól kezdődő történésektől, de az 1930-as évek ezt megelőző eseményhalmazától is lehatárolható.¹

Az 1920-as évek magyar irodalmi életét egyszerűen jellemezték a káosz (az új irodalmi protokollok kialakulásának éveiben, kb. 1923-24-ig), illetve a

Tihanyi Lajos grafikája Cholnoky Lászlóról, 1918-ból.
A Magyar Nemzeti Galéria tulajdona

konzolidáció vagy „mérséklődés” (az új protokollokhoz való igazodás 1925-től) aktusai és gesztusai. Olyan események említhetők itt, mint például Kosztolányi szerepvállalása az *Új Nemzedék*ben az évtized elején vagy Krúdyé a *Magyarországban* az évtized második felében, noha ezek a rövid ideig tartó együttműködések csak a két szerző rendkívül széleskörű publikálástechnikai tevékenységének, színtérképének egy-egy árnyalataként említhetők. Miközben a szerzők jelentős része helyesen mérte fel az új irodalmi tér erővonalait, és tisztában volt az egy-egy lap mellett elköteleződés buktatóival, a

karrierépítés motivációi ezekkel gyakorta ellentmondásba kerülhettek, lévén a fő cél a korábbi időszakéhoz hasonlóan az olvasók mind szélesebb rétegeinek megszólítása, így az ezeket a csoportokat kiszolgáló kiadói konszernekkel, hírlapokkal és folyóiratokkal való kapcsolatok keresése volt. (Ideális esetben persze anélkül, hogy ezek az ellentmondások vállalhatatlan szituációkat eredményeztek volna.)

A kanonizációs mintázatok sok esetben nem tudnak mit kezdeni az ellentmondó gesztusokkal. Ha például az 1890 és 1920 között induló, mára a törzsanyagok és a történeti hagyomány kiiktathatatlan részeivé váló magyar szerzőkre gondolunk, kevés olyan figurát találunk, akivel kapcsolatban súlyos etikai aggályok merülnének fel. Akikkel kap-

csolatban pedig ismertek ilyenek, azok – talán emiatt – nem váltak, nem válhattak *igazán jelentős* fejezetté a mesterkánonban. Cholnoky László legfeljebb egy-két kisregénye és elbeszélése révén tarthat számot az ebben a narratívában való szerepeltetésre, de életműve összességében inkább a félperifériára helyezhető. Az ő esetében – szövegei igencsak egyenetlen színvonala mellett – leginkább híres-hírhedt plágiumai és önplágiumai jelenthetik a kanonizációval szembeni fő gátló tényezőt, miközben két világháború közötti karrierépítése jól rávilágít az akkori irodalmi mező szabályaira, lehetőségeire és kereteire. Ezek között pedig elsőként arra, hogy nem volt lehetetlen a periodikák látszólag ellentmondó csoportjai közötti átjárás.

„Dolgozom nekik, de csak — elvben.” vagy „Irodalompolitika.”

Valamelyik epés, a piócahűségű reumától maliciába-ágyalódott ismerősöm nemrégiben beleszurta tudatomba az irodalompolitikát. Akkor, futtomban, pénzügyek hajszoltak, csak szórakozottan mondogattam magamban további utaimon: irodalompolitika, . . . irodalompolitika, . . . ahogy mondogattam annak idején a gömbvasról, hogy a gömbvas az gömbvas, — szóval ahogy az ember olyasmiről értekeznek önmagával, aminek mibenlétét homály fedti előtte. Később azt kellett gondolnom, hogy valamely jelentős egyéniség politikai irodalmat akart mondani, de tövedett és ez a tövedés járvánnyá mérgezt. Hanem orvos-barátaim egyértelműen rázták egymás fejét, mint egyébkor is és feltevésem összeomlott. Ekkor következett a Dezsők rekedt mérgelődése a sajtóban: oly természetes volt a feltevés, hogy most végre megfogtam az irodalompolitikát, mert ez az. De akkor meg a szakértők nevettek, hogy ez sem nem irodalom, sem nem politika, hanem merkantil tárgyalás és így ismét megszűnt minden.

Ilyenkor a szubtilis lélek különös munkába kezd. A horror vacuitól, az üresség félelmétől hajtva, minden módon igyekszik betölteni azt a helyet, amelyet a tartalom nélküli való, testtelen, csak hozzátévedt, de tudomásul nem vett fogalom a maga számára lefogalt, de effektive be nem töltött. És ha kívülről nem szeresheti meg a betöltéshez szükséges anyagot, önmagából választja ki a sejtelem-matériát, amellyel a rideg semmi barátságatlan lakóhelyét, faute de mieux, lágyan kipárnázhathatja. Ez a lelki munka produkálta azt a feltevésemet, hogy az irodalompolitika nem egyéb tömény epezsamatnál, a két agyonkompromittált fogalomnak, az irodalomnak és a politikának egymásra való uszításánál. Most azonban eszembe jut, hogy voltak ez esetben külső okok is, amelyek véleményemben befolyásoltak, mert akkoriban történt, hogy az egyik napilap szerkesztői üzeneteinek intézője egy vidéki levelet mutatott. Ebben a levélben a lap egyik előfi-

zetője azt kérdezte, hogy itt Pesten valóban becsületstértsnek minősítik-e, ha valaki a másikat nemzetgyűlési képviselőnek nevezi? . . . A másikat, az irodalmat illetőleg nem kaptam semmi külső, hogy úgy mondjam: lökést, de hát van szüksége az embernek arra, hogy a mai magyar irodalom ügyében valaki még lökődje is?

Hanem a hipotézisnek, történelmi feljegyzéseink szerint, már Kis Pipin idejében az volt a szokása, hogy bizonyos idő elmúltával megdőlt.

Végleg csak tegnap jöttem tisztába az irodalompolitika fogalmával.

Az Erzsébet-köruton, az egyik legnagyobb budapesti könyvkiadó cég előtt találkoztam egy ifjú magyar íróval és műfordítóval, akiről tudom, hogy erősen konzervatív érzésű. Amikor kérdeztem, hogy merre jár, mit csinál, azt mondta, hogy felmegy az igazgatóhoz előleget kérni, mert elfogyott a pénze.

— Csodálom, — mondtam, — hogy ön, akinek ismerem a társadalmi és politikai felfogását, dolgozik ennek a cégnek, amelyik, köztudomás szerint, kizárólag zsidó pénzzel dolgozik!

Finoman mosolygott.

— Bocsnát, — mondta. — Dolgozom nekik, de csak — elvben!

Talán csodálkozva néztem rá, mert megsajnált.

— A pénzt, azt tényleg felveszem, hanem a fordítást csak elvben szállítom! . . . Egyébiránt megértem, hogy önök, idősebbek viszont nem értenek meg bennünket, fiatalabbakat, akik a moddó érzelmek teréről átléptünk a meleg, gyümölcsfakasztó, peccsenyés okosság terére! . . . Ezt ezyébként úgy is hívják, hogy irodalompolitika!

— Még meg is veregette a vállamat annak jeléül, hogy nem haragszik a tudtanságomért.

Cholnoky László.

Cholnoky László publicisztikája a Múlt és Jövő hetilap korszakából (1920/51)

A Horthy-korszak egyik fő irodalmi karrierépítési stratégiája a régi nagy példányszámú fővárosi napilapokkal (pl. *Budapesti Hírlap*, *Az Est*-lapok, *Népszava*, *Pesti Hírlap*, *Az Újság*, *Világ*) és/vagy a két fő vezető irodalmi folyóirattal, a *Nyugattal* és az *Új Időkkel* kialakított kapcsolat(ok) fényében értékelhető. Többnyire tervezhető megélhetést jelentett az, ha egy szerző közel került az Athenaeum Kiadóhoz, a Légrády Testvérekhez, vagy a Singer és Wolfnerhez, hiszen ezek a nagy kiadók fémjelezte konszernnek egész hírlap- és folyóiratcsaládokat működtettek a napilapoktól kezdve az ifjúsági lapokon át a képes magazinokig. Ebből is következik az, hogy aki nem alapozta meg a kapcsolatokat az első világháború előtt, vagy pályakezdőként nem tudott közel férkőzni a laphálózat eme fontos csomópontjaihoz, alternatív megoldásokra kényszerült. Cholnoky László 1920 (*Az Est*-lapokban, nevezetesen a *Magyarországban* való „debütálás”) és 1925 (a Központi Sajtóvállalat, a KSV napilapjaival való végleges „szakítás”) között egyedülálló módon „cikázott” a fővárosi sajtóhálózatban, ráadásul az itt-ott közölt elbeszéléseket és publicisztikákat több helyen is újraközölte, illetve (más címen vagy más szöveggel, de „óvakodva” a túlzott átírástól) plagizálta.

Cholnoky bejáratos lett *Az Est*-lapokhoz, de bősen publikált a KSV hírlapjaiban, a *Nemzeti Újságban* és az *Új Nemzedékben*, sőt, elvéve liberális (*Világ*), jobboldali (*Magyarország*), radikális (*Szózat*) napilapokban is, de rendszeres szerzője volt a *Múlt és Jövőnek*, valamint ifjúsági melléklapjának, a *Reménynek* is. Tette (és tehette) mindezt úgy, hogy az átállás időszakában, 1919-1920-ban élesen bírálta a magyar keresztény sajtót, sőt, még azzal is fenyegette ezen oldal prominenseit, hogy távol tartja magát lapjaiktól (ezt végül nem tartotta be, ezzel is csökkentve hitelét a kor prominensei előtt). Mivel írásaiban nem művelt propagandát, szépprózájában pedig nem adott teret ideológiáknak, az írásait befogadó szerkesztők elnézhatték neki ballépéseit és fura publikálási gyakorlatát is, igaz, korabeli szerepvállalása ma egyedülállónak hat.

Az 1920-as években ideológiai szempontból a legkevésbé összeegyeztethető kapcsolatot egyfelől a zsidó lapok, másfelől a fajvédő lapok között lehetett meghúzni. Cholnokyt azonban ez az ellentmondás sem hátráltatta: először *Versinszky*, a *tudalékos* címen publikált elbeszélését mindkét lapcsoport egy-egy periodikájában újraközölte.

Ha a külhoni (Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Csehszlovákia, SZHSZ Királyság, Románia) megjelenéseket nem számítjuk, a szöveg 1921 és 1923 között öt fővárosi lapban jelent meg – három különböző szövegváltozatban.² Az ős-ere-

deti *A Rend* című rendészeti napilapban jelent meg 1921-ben és a *Szózatban* 1923-ban, a *Hajótöröttek* című második verziót a *Magyarország* 1922-ben, az *Ország-Világ* pedig 1923-ban közölte, míg az *Esős, hideg éjszakán* Cholnoky csak a *Múlt és Jövőben* jelentette meg 1922-ben. Ez utóbbi volt az egyetlen variáns, amelyiket egyetlen lapban sem közölt újra.

Az elbeszélés egyike Cholnoky „kocsmatörténeteinek”, amelyek általában a törzshely állandó viszázatérő vendégeinek, „öslakosainak” mindennapjai, berögzött szokásai, különbségei bemutatására koncentrálnak. Ezúttal Versinszky a főszereplő, aki tudományoskodó gondolatmeneteivel hívja fel magára a figyelmet, ráadásul kiderül, hogy tüdőbeteg lányát, Vilmát rendszeresen magára hagyja. Tudálékoskodásai általában azzal a gondolattal zárulnak, hogy az életben egy-egy váratlan jel teszi utólag egyértelművé a sokszor kusza és megmagyarázhatatlan jelenségeket. Ez a jel Versinszky esetében egy téli napon érkezik meg, amikor elreped kezében a forralt borral teli pohár, amiből ő azt véli kiolvasni, hogy lánya abban a pillanatban hunyt el. A férfit soha többé nem látták a kocsmában.

A *Hajótöröttek* című második változatban a narratíva tulajdonképpen változatlan maradt, a szövegen pedig csak kevés helyen történt változás. Cholnoky lecserélte a felütést, kihúzta a szövegből a megfigyelő narrátor pozícióját, ritkította főhőse, az itt Hahótinak keresztelt férfi „tudálékoskodásait”, valamint nyárra helyezte át a törzsvendég lányának halálát. Hahóti elbűcsúzása ezúttal hosszabbra nyúlt: „Ha legközelebb eljövök, majd beszélék önöknek amaz emberekről, akik nagy szeretettel szeretik egymást és mégsem lehetnek meg együtt, mert hiányzik azon harmadik, aki megmagyarázná nekik, hogy miért is élnek!”³ Az *Esős, hideg éjszakán* esetében – éppen ellenkezőleg, mint ahogyan ez az első és a második változat között történt – a szövegen eszközölt egyetlen apró változás komoly módosítást eredményezett a cselekményen.

Természetesen nem ez volt az „újraírás” egyetlen nyoma. A cselekmény ezúttal ősszel játszódik, Versinszky, és Hahóti új alakváltozata pedig egy öreg, „zilált szakállú” zsidó, Schrantz, akinek ebben a variánsban nem a lánya, hanem az unokája tüdővész. A leglényegesebb változás a zárlatban történt, hiszen Schrantz eltűnését követően a következő bekezdéssel egészült ki a történet: „Ha akart volna sem jöhetett volna, mert bevitték a Lipótmezőre. Az ő kis unokája ugyanis már hat évvel azelőtt meghala tüdővészben. De ő minden évben újra átélte a hervadást, amíg tekervényes kis lelke elbírt. Az volt azon esztendő, amelyben már nem bírta többé.”⁴ Míg az előző két szövegvariánsban Ver-

sinszky/Hahóti erősen negatív színben tünt fel azért, hogy érzéketlenül, a kocsmai tudálékoskodást ennél fontosabbnak gondolva, „veszni hagyta” beteg lányát, addig a harmadik variánsban – traumája okán – a főhős inkább szájalomra méltó figurává alakult.

Az *Esős, hideg éjszakán* nem sorolható szorosan Cholnokynak az *Egyenlőségben*, a *Múlt és Jövőben* és a *Reményben* publikált emancipációs tanmeséihez, amelyek tanulsága az asszimilációs siker (vagy

ennek erős vágya), lévén az eleinte negatív sztereotípiák mentén ábrázolt zsidó figura a történetek végére abszolút pozitív szereplővé lép elő, kulturális idegensége felszámolódik. Az elbeszélés ennek ellenére sajátos pozícióban áll, hiszen Cholnoky csak ebben a variánsban „menti fel” főhősét a vélt vagy valós vádak alól, és csak ezt a variánst nem közölte újra a korszak hazai és határon túli hírlapjaiban és folyóirataiban.

Normális esetben kijelölhető egy-egy történet

Hajótöröttek

Irta: CHOLNOKY LÁSZLÓ

A pincebolt egyik ive kettészakadt, a megmaradt féliv, mint az öregember dermedt uja, hívogatja a régiket, de nem jön már senki. A gödröket poros gaz nőtte be; a romok ugyanak már hat éve, nyaranta zöldpotrohú légy zenél a hűvös szakadékok felett, télen a hó lepi be fekete torkukat, de a néma mozdulatlanság mindent belep, csak a fapalánk rogyanik egyre beljebb, amelyik az üres telket szegélyezi.

Itt valamikor földszintes, sárga ház állt és ebben a földszintes, sárga házban volt Szkoknya Menyhért üditője.

A külső terembe hivatalosok, csarnoki hordárok, plakátragasztók és karszalagos újságárosok jártak, polgári egyén csak egy volt közöttük, az odvasfogu Hahóti, akit tudálékosnak neveztek.

A tudálékos az Ullői-ut végén lakott, a köz-kórházak környékén, de minden este bejárt a Gólya-utcába, holott utközben tizenkétmillió kocsmá is akadna az útjába. Néha belekezdett, hogy megmagyarázza elliptikus kilengéseit, de mesterkélte, tekervényes mondatai révén sohasem jutott el a dolgok végére.

Ez a baj nehezedett rá olyankor is, amikor a többieknek előadást tartott, pedig ez volt a szenvedélye. Mert tudott beszélni mindenről, telve volt ismeretlen eredetű, zagyva tudásokkal, amiket szertehintett a hallgatói között. Beszélt a tudatlanok ostoba tulzásai nélkül beszélt a Kordillerák hegyláncolatáról, de nem sokára áttért a csodaágyura, amelyik másnap hátbalóvi az elsütőjét, mert a golyó megkerüli a földet. Az erjesztőgombák titkos munkájáról szóló előadása egyike volt a legsikerültebbeknek, de aztán megint mindent tönkretett az agyvelőgyulladás gyógyítását illető elméletével, amely szerint a beteg fejébe miniatűr hidrofóreszövet kell bevezetni és az azon keresztül belövelt hidegvizzel elejét venni a tüzvész terjedésének. És jobb volt, ha ostobaságokat beszélt, mert reménytelenül buta arca és nehéz, szé-

les mozdulatai nem voltak összhangban a régi egyiptomi temetkezés misztériumaival. Szokatlan volt, hogy a mumiát bumiának mondta; ha Beethoven gyászindulóját elemezte, napégette arcán könnyek folytak alá és az akkor olyan volt, mint az esőverte őszi szántó, de amikor badarságokat fecsegett, minden kinos feszültség meglazult.

Hahóti egy nyári estén a tüdővészről kezdett beszélni. Szakszerű előadást tartott a tuberkulózis bacillusairól, a szepszisről, a tüdőszövetében képződő kavernákról és arról, hogy a tüdővész rendszerint nem is tudja, mi vár rá.

— Mégis azonban áttaljánban vagynak. — mondta bágyadtan legyintve, — akik tudnak a dolgok mibenlétéről. Ilyenformaképpen legyen a dolog az én szerelmetes leányzómmal, a Vilmával is. Immáron éppen hogy tizenegyes elmula a napokban, de azért újfent tudja immáron, hogy el kell mennie a siralomnak eme völgyéből azon másik, ismeretlen országba, mert az édesanyja is a tüdővész bacillusainak martaléka lévén!

Mindnyájuk ápolója, Szkoknya Menyhért, kérdezgetni kezdte, hogy miként és hogyan áll a dolog a leánnyal és hogy ki ápolja, ha az édesanyja már meghalt?

— Nem ápolja őt senki és ninesen is övéle senki! Ottan ül ő illenkor az ablakban, kitekintvén a hársfákra és azon tünődvén, hogy az őszre alászáll-e az anyjához a földbe, vagy pedig még várakoznia kell-e?

Az egyik vásárcsarnoki hordár megcsóvalta a fejét.

— Ha nékem leányom volna és az beteg volna, én odahaza volnék mellette!

— Bizonyára elhiszem. — mondta Hahóti bölcs nyugalommal, — hogy maga ott volna mellette, mert maga hordár lévén! Én pegyiglen itt vagyok! És miért vagyok itt és nem önála? Merazérthogy az orvos nyilatkozása néha így legyen, néha amugy legyen és a bölcs ember mindennek tudja a maga igazi mértékét. És még azért sem vagyok otthon, mert nélkülem is minden egy történik, amint történik és harmadszor pegyiglen, mert vannak

Cholnoky László elbeszélése a Magyarország 1922/131. számának 11. oldaláról

számtalan szövegvariánsa közül a legjobban kidolgozott változat, ami az esetek jelentős részében megegyezik a legutoljára publikált változattal. Ebben az esetben viszont nehéz kiválasztani a „mesterremeket”, noha Cholnoky ténylegesen nem nyúlt hozzá elbeszéléséhez az *Eső, hideg éjszakán* közlése után, így az ultima manus elve alapján egy kritikai kiadásnak ezt kellene elsődleges szövegváltozatként közölnie. Mindennek azonban ellentmond a szöveg publikálástörténete, hiszen a szerző

a *Versinszky, a tudálékos* és a *Hajótöröttek* című változatokat is többször utánközölte 1923 és 1927 között, még ha a két változat „megversenyeztetésében” hiba is lenne abszolút tudatos motivációkat feltételeznünk.

Cholnoky László publikálási naplója alapján valamelyest rekonstruálható a szöveg útja. Csak ennek a páratlan dokumentumnak az adatai alapján következtethetünk arra, hogy készült egy negyedik címváltozat is (*Eső, hűvös őszi estén*), amelyet Cholnoky 1923 végén *Az Est*-lapoknak adott le, de soha nem jelent meg. Ahogyan az is kiderül, hogy a közlések egy részével maga a szerző sem volt tisztában. A *Versinszky, a tudálékos* a szabadkai *Hírlap* vélhetően jogosulatlanul vette át 1923-ban, a *Hajótöröttek* pedig Cholnoky tudta nélkül jelent meg ugyanitt, még 1922-ben, az Egyesült Államok két magyar hírlapjában, illetve egy-egy romániai és csehszlovákiai magyar lapban, végezetül pedig, a közlési sorozat zárásaként az aradi *Erdélyi Hírlap*ban 1927-ben. 1923-ban és 1924-ben viszont Cholnoky László személyesen intézte el, hogy a két különböző szövegvariáns megjelenjen a budapesti *Ország-Világ*ban és a *Brassói Lapok*ban, amelyből arra következtethetünk, hogy szövegközlési gyakorlatában nem egy-egy történet különböző kidolgozottsági fokon álló (priorizálható) változataival, hanem egy-egy történet (egyenértékű) alternatív szövegvariánsaival számolhatunk. Ugyanis a lapokkal való kapcsolattartáshoz (illetve a honorárium bezsebeléséhez) elsősorban publikálható szövegekre volt szüksége, függetlenül attól, hogy ezek megjelentek-e már valahol, illetve, ha igen, melyik orgánumban.

Bár a *Múlt és Jövő*ben közölt szöveg több tekintetben felette állt a többi variánsnak, Cholnokynál a saját szövegeivel való bánásmód miatt semmifajta ellentmondást nem jelenthetett az, hogy ennek korábbi változatát a Patai József lapjával kimondottan ellenséges *Szózat* közölte. Főleg, hogy Cholnoky tulajdonképpen alkalmi szöveggé formálta azt az apró, de lényegi változtatásokkal. Kár, hogy mennyi olvasó soha nem tudhatta meg azt, hogy Versinszky vagy Hahóti lánya tulajdonképpen hat évvel az ábrázolt események előtt elhunyt! Leginkább tehát az „információ” ilyen jellegű „titkosítása” értékelhető merész húzásként Cholnoky részéről, nem az elbeszélés szinte parttalan újra- és újraközlése.

Cholnoky László élete végéig publikált a *Múlt és Jövő*ben és a *Reményben*, a *Szózat*ban viszont 1923 októberétől 1924 júliusáig már csak Orion álnéven közölte szövegeit. Noha a fajvédő lap újjáalakulása után (*Magyar Újság*) még megjelentetett itt nyolc elbeszélést 1926–1927-ben, kapcsolatrendszerét hát-

bizonyos jelek, vagynak, amelyekből minden kitudódik!

Másnap azon tündődött, hogy mily pokoli csörömpölést okoznának a lezuhanó poharak, ha a föld hirtelen abbagyná a forgást, de ismét másnap már a kreozot minémüségét kezdte feszegetni és ezen a réven rátért megint a tuberkulózisra. Beszélt csodálatos gyógyulási esetekről, de nyomban azután a pusztulás bizonyos volta mellett erősködött, de megint azal végezte, hogy vagynak bizonyos jelek, amelyek megjelentik a történendőket.

Lángolt a nyár, az ősiakók régi asztalokról beszéltek egymással versengve; a tudálékos ezeken a napokon hallgatott és tündődve nézett maga elé.

Julius huszonkettedikén, a vendéglős születésnapján az ösvendégek ingyenbort kaptak.

A természet boldog zsongás töltötte be, a kocsmáros asztaltól-asztalhoz járt koccintani és mindenki csak a maga beszédét hallotta. Hanem egyszer felállt Hahóti és a poharát magasra tartva, a mennybeli boldog üdvözlétekről kezdett beszélni. De alig mondott néhány tekervényes mondatot, a jéghideg borral telt pohár megrepedt a kezében és csörömpölve lezuhant a földre.

A tudálékos karja úgy maradt, fölemelve a magasba és az arca fakófehér lett.

— Ime a jel! — mondta remegő hangon, aztán az arcára tapasztotta a kezét és felkiáltott:

— Ó magasságbeli, boldogságos úristen, ő már ott vagyon ezóta a te öledben és az édesanyja karjai között!

Körülnézett tétován, akárha idegen helyen lett volna, a karjait szétfárta, ide-oda hajlongott és azt mondta:

— Uraim, az én kislányom immár meghala! . . . . Isten önökkel! . . . Ha legközelebb eljövök, majd beszélek önöknek amaz emberekről, akik nagy szeretettel szeretik egymást és mégsem lehetnek meg együtt, mert hiányzik azon harmadik, aki megmagyarázna nekik, hogy miért is élnek!

De nem jött el több.

ralévő éveiben jóval markánsabban meghatározta a zsidó folyóiratokkal kialakított viszony. Utolsó írásai is a *Reményben* jelentek meg 1929 áprilisában, öngyilkossága előtt néhány héttel. Nem valószínű, hogy Cholnoky – nem túl sikeres – kanonizációját ezek a publikációs irányok határozták volna meg, ahogyan az is kizárható, hogy a *Nyugattól* való eltávolodásban keresendő a szerző 1990-as évekig húzódo „agyonhallgatása”.

A századfordulóra jellemző gyakorlathoz hasonlóan az 1920-as években sem volt meglepő, ha egy szerző egy-egy szövegét több helyen is újraközölte, de a fentebb bemutatott példa (azaz egy elbeszélés több variánsának párhuzamos utánközlése) még

úgy is kuriózumként értékelhető, hogy a hasonló „stiklik” nagy része feltehetően elkerülte a szerkesztők figyelmét. Noha publikálási naplója szerint számos esetben rajtakapták Cholnokyt a hasonló üzemeken, ezek az esetek egyrészt sporadikusak voltak, másrészt nem befolyásolták a szerző és az adott lap további viszonyát. (Jellemző példa, hogy a Légrédy Testvérek még azután sem tették tiltólistára, hogy Cholnoky a *Régi ismerős* című regényét a kiadó Legjobb Könyvek című könyvsorozatában más címen, de szinte hasonló szöveggel még ugyanabban az évben, 1923-ban megpróbálta megjelentetni, és miután a trükk balul sült el Légrédyéknak a könyv jogait birtokló Genius Kiadótól kellett enge-

Versinszky, a tudálékos

Irta: Cholnoky László

A napokban megint hosszasan elnézegettem annak a lebontott háznak a titokzatos pincelabirintusát, amelyik valaha a Gólya-utca közepén állt. A romok úgy vannak már hat éve; a boltozatok egyként mozdulatlanul, némán meredeznek a lángoló nyári verőfényben és a sötét délutánok hideg ködében, csak a mohos fapalánk, amelyik a romokat őrzi, rogyganyik egyre beljebb.

Azon a helyen valamikor egy földszintes, sárgára festett ház állt és abban volt a *Vig húsár*-hoz címzett kocsmá. A cimszerepeket játszó lovas köztársaság is volt festve a bejáró mellett és a bolyongások idején, amikor magam is gyakran bevétődtem a kocsmába, mindig nyugtalanított a kérdés, hogy miért nem teszi már le a jobb lábát is, amit táncosan felemelve tartott?

A külső tereembe hivatalosok, csarnoki hordárok, plakátragasztók és más egyenruhás, vagy karszalagos közegek jártak, polgári egyenruhában pedig Versinszky, a tudálékos volt közöttük.

Versinszkyről mindenki csak annyit tudott, hogy odakint lakik az üllői-úti kórházak környékén, de már azt, hogy miért jár be minden este a Gólya-utca, holott utközben ezer más kocsmára is akadhatott volna, lehetetlenség lett volna kivenni tekerpényes, böleselkedő beszédjéből.

Mert Versinszky csavarulatosságon túl bonyolult mondatokban beszélt és valóságos szenvedélye volt, hogy kocsmatársainak előadásokat tartasson. De mindig titok maradt az is, hogy hogyan szedte össze azt a zavaros, zagyva történetet, amelyet szertehintett a hallgatói között. Volt, hogy a kordillerák hegyláncolatáról beszélt és egészen okos dolgokat mondott, de másnap már olyan puskáról fantáziált, amelyik az elsütőjét, ha az el nem mozdul a helyéről, másnap hátbalövi, mert a golyó megkerüli a földet; azután ismét az erjesztő-gombákról beszélt és nem hibázott sehol, de a következő napon mindent kitérített az agyvelőgyulladásról és a betegségéről, amely szörnyű a beteg felebe

miniatűr kis hidrofórcsövet kellene bevezetni és azon keresztül hidegvizet kellene befecskendezni.

A belső szobából, ahol egyedül gunnyasztottam, örömezt hallgattam Versinszky fecsegését. Néha, ha késett, szinte már vártam őt és nem tudom miért, jobban szerettem, ha ostobaságokat mondott. Amikor okosan beszélt, valami kísérteties volt egész műveltségében: az iszákos, buta arc, a nehézkes kézmozdulatok sehogysem illettek például a régi egyiptomi temetkezés titkaihoz.

Versinszky egy ködös téli estén a tuberkulózisról kezdett beszélni. Beszélt, egészen szakszerűen, a tüdővész bacillusairól és a scepstról, a tüdő szöveteiben keletkező kavernákról, végül pedig arról, hogy a tüdővész rendszerint nem is tudja, mi vár rá.

— Mindazonáltal vagynak — mondta és bágyadtan legyintett. — akik tudják!... Ilyetűformaképpen vagyon a dolog az én szerelmemes leányzómmal, a Vilmával is!... Immáron még csak éppen tizenegy éves mulla a napokban, de azért ujfent tudja immáron, hogy el kell mennie a siralomnak a völgyéből ama ismeretlen tartományba, mert az édesanyja is a tüdővész bacillusainak martakéka lévén.

A kocsmáros faggatni kezdte, hogy mint és hogyan áll a dolog a kislánnyal, mennyire van szegényke és ki ápolja, ha az édesanyja már meghalt?

— Nem ápolja őt senki és nincsen is övele senki! — mondta Versinszky nyugodalmassal fej-bólintással. — Ottan ül ő ilyenkor az ablakban és azon gondolkodván, hogy megéri-e a tavasz virulását!

Az egyik vásárcsarnoki hordár megcsóválta a fejét.

— Ha nekem leányom volna és az beteg volna, én odahaza volnék mellette, nem pedig a kocsmában!

— Maga ott volna mellette, — mondta Versinszky böles nyugalommal. — én pedig itt vagyok!... És miért vagyok itt és miért nem vagyok önánál?... Merazérhogy az orvos nyilatkozása néha úgy vagyon, néha amúgy vagyon és a böles ember mindennek tudja a maga igaz mértékét és értékét. De még azért

Cholnoky László elbeszélése a Szózat 1923/82. számának 2. oldaláról

délyt kérni az újraközlésre.) Mindenesetre nem állunk messze az igazságtól, ha Cholnoky László elhalkulásának, irodalmi életből való kiszorulásának fő okaként a megbízhatatlanságot, illetve az ebből eredő erősen lecsökkent munkakedvet és színvonal-esést jelöljük meg. Ezek a folyamatok lassanként elzárták előtte az olyan, pénzügyi szempontból nem feltétlenül a leggyümölcsözőbb, de irodalmi értelemben fontos csatornákat, mint a *Nyugat*, de az ennek hiányában kiépített kapcsolatok közvetlenül biztosan nem befolyásolták Cholnoky reputációját. Ahogyan, visszatérve a tanulmány elején írottakra, kortársaiét sem feltétlenül – legalábbis az 1920-as években.

sem vagyok otthon, mert nélkülem is úgy történik minden, amint történik és harmadszor pegyiglen, mert vannak bizonyos jelek, vannak, amelyekből minden kitudódik!

Másnap azon tűnődött, hogy micsoda csörömpölés támadna a lezuhanó poharaktól, ha a föld hirtelen abbahagyná a forgást, de ismét másnap már a kreozot mineműségét kezdte fejtegetni és ezen a réven rátért ismét a tuberkulózisra. Beszért esodálatos gyógyulási esetekről, de nyomban azután a pusztulás bizonyos volta mellett erősködött és megint azzal végezte, hogy vannak bizonyos jelek, amelyek megjelentik a történeendőket.

Emlékszem, hogy akkoriban nagy hóviharak tomboltak és a kocsmá oszlakói összebujtak. Régi nagy telekről volt szó közöttük és az asztalok között régen megfagyott vándorlólegények lelkei bolyongtak. Versinszky ezeken a napokon hallgatott és tűnődve nézett maga elé.

December huszonegyedikén, Tamás apostol napján a kocsmáros a nevenapiját ünnepeit és az oszlakók ezen a napon forralt bort kapak.

A természet meleg, boldogságos zsongás töltötte be, a kocsmáros asztaltól asztalhoz járt kocceintani és mindenki csak a maga beszédét hallotta, hanem egyszer felállt Versinszky és a poharát magasra emelve, a mennyei boldog üdvözlőtekről kezdett beszélni. De alig mondott néhány tekervényes mondatot, a forró borral telt pohár megrepedt a kezében és csörömpölve

Versinszky karja egy maradt, felemelve a magasban, az arca fakófehérre vált.

— Ime a jel! — mondta remegő hangon, azután az arcára tapasztotta kezét és felkiáltott:

— Ó, magasságbeli boldogságos Uristen, én már ott vagyok azóta a te öledben!

Körülnézett tétován, mintha idegen helyen lett volna, azután a karjait kitarva, ide-oda hajlongott és azt mondta:

— Uraim, az én kisleányom immár meghala!... Isten önökkel!

Még egyszer meghajította magát és siető kilépett az ajtón.

Azóta senki sem látta Versinszkyt.

A *Múlt és Jövő* és a *Szózat* párosához hasonlóan a *Nyugat*ot és a *Magyarország* című napilapot is nehezen lehetne egy platformra helyezni, mégis, a két lap szerzői között érdekes összefonódásokra bukkanhatunk. A napilapot 1920-ban alapította Milotay István és Pethő Sándor. Milotay, aki azelőtt a KSV-be szervezett *Új Nemzedék* főszerkesztője volt, egy olyan radikális hírlapot hozott létre, amely jobboldalról kritizálta a Bethlen-rendszert, és amelyet egyaránt jellemzett a kommunistaellenesség, az antiliberalizmus és az antiszemitizmus.⁵ Milotay pályafutásának második, 1920-tól az 1940-es évekig tartó részét a túl puhának vélt rendszerek bírálása, valamint az egyre radikálisabb rendszerekhez való hozzádörgölözés jellemezte. 1922-ben létrehozta a Budapesti Újságírók Egyesületének jobboldali alternatíváját, a *Pátria Kör*t, majd azon kevesek közt volt, akik támogatták Bethlen – erős megszorításokat tartalmazó – sajtótörvény-tervezetét 1929-ben.⁶ 1934-ben *Új Magyarország* címen a Gömbös- és Imrédy-kormányok szélsőséges politikáját támogató lapot indított. Cholnoky László 1921-ben publikált a lapban, de miután a konkurencia, nevezetesen éppen az *Új Nemzedék* lebuktatta azzal, hogy egy már megjelent szövegét közölte ott újra, megszakadt a kapcsolata Milotayékkal.

„(A)z volt a nézetem, hogy nem a hely fontos, ahová ír az ember, csupán az a fontos, hogy mit ír.”⁷ – nyilatkozta Nagy Lajos önéletrajzában *A menekülő ember* című kötetében. Nagy, aki a *Nyugat*ba 1908-tól egészen 1941-ig rendszeresen küldött írásokat, sőt, a jobboldal számára korántsem elfogadható *Népszava* állandó szerzője volt, a *Magyarország*ban is fel-feltűnt elbeszéléseivel, noha a napilap nem számított rendszeres publikálási fórumának. Nagy Lajos a kézhez álló publikálási tér betöltésének lehetősége miatt szemet hunyt a *Magyarország* ideológiai arculata felett, talán nem is véletlen, hogy önéletrajzában a Milotaynál kevésbé radikális Hegedűs Gyulát, a *Magyar Nemzet* későbbi társalapítóját emlegeti a napilap „arcaként”.

Naggyal ellentétben Krúdy Gyula számára a *Magyarország* igencsak fontos szerepet töltött be az 1920-as években, miközben a szerző sokat hangoztatott „nyugatosága” nem csak emiatt szorul felülvizsgálatra. Krúdy nagyon fiatalon (és nagyon korán), az 1890-es években kezdte pályafutását, amelyhez az egy-két *Nyugat*ban közölt szöveg (1910–1912, 1919) aligha járulhatott hozzá jelentékenyen. A helyzet ezzel szemben az, hogy a Tanácsköztársaságig Krúdy karrierje a nemzeti-konzervatív séma szerint alakult, amely a Petőfi Társaságba való felvétellel nyert végső igazolást a prominensek szemében – miközben Krúdy zsenialitását minden lehet-

séges irodalmi tábor elismerte és méltatta. A kommun alatti szerepvállalása miatt karaktergyilkosság áldozata lett, ez vezette egyrészt a *Nyugattal* való szorosabb kapcsolat kiépítéséhez (1922–1929), hiszen a korábnál jóval nehezebben juthatott be egyes lapokhoz és kiadókhoz, másrészt a *Magyarsággal* való viszony megalapozásához. Itt jelent meg többek között a *XIX. század vizitkártyái* című sorozata, a kapcsolat pedig élete végéig kitartott.

Sem Nagy Lajos, sem Krúdy Gyula nem azonosult a *Magyarság* által képviselt ideológiával az itt megjelent írásaik alapján, ahogyan Cholnoky *Szózat*-béli elbeszéléseiből sem olvasható ki politikai elfogultság, propaganda. A helyzet az lehetett, hogy az 1920-as évek meglehetősen nyomasztó, de a későbbiekhez mérten kevésbé fojtogató politikai klímájában a szerzők érdekei, illetve a lapszerkesztők érdekei (még) úgy is összecsúszhattak, hogy ebből értékes szépirodalommal telített hírlapszámok születtek. Mivel a két világháború sajtójában felbukkanó irodalmat – a századfordulóhoz hasonlóan – még mindig interperszonális kapcsolatok éltették, viszont a biztos írói egzisztenciák megteremtését – a századfordulótól eltérően – korábbról ismeretlen akadályok nehezítették, az időszak publikálási praxisainak vizsgálatakor az eddiginél komolyabb figyelmet érdemelnének a személyes körülmények és életviszonyok feltárására vonatkozó kutatások.

JEGYZETEK

- ¹ Olyan fontos eseményekre gondolok, mint például Osvát Ernő halála, a népi írók mozgalmának elindulása (a népi-urbánus szembenállás kezdeti szakasza), a *Függetlenség* és az *Esti Újság*, illetve a radikális *Nemzet Szava* és *Új Magyarország* elindulása, a ponyvairodalom fellendülése és a Károlyi-Gömbös- és Darányi-kormányok működése.
- ² A külföldi közlésekkel együtt 1921 és 1927 között tizenöt tehető a megjelenések száma. A három szövegváltozat közül kettő elérhető újrakiadásban: a *Versinszki, a tudalékos* Nemeskéri Erika, az *Eső, hideg éjszakán* Kőbányai János változatából olvasható újra. (CHOLNOKY László, *Szózatlan vendégség*, s. a. r. NEMESKÉRI Erika, Budapest, Noran, 1998, 9–12., UŐ., *Búzakalász*, s. a. r. KŐBÁNYAI János, Budapest, Múlt és Jövő, 2016, 162–166.)
- ³ CHOLNOKY László, *Hajótöröttek*, Magyarország, 1922. június 11. (131.), 3.
- ⁴ CHOLNOKY, *Eső, hideg éjszakán*, 166.
- ⁵ BUZINKAY Géza – KÓKAY György, *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*, Ráció, Budapest, 2005, 209.
- ⁶ Vö.: SIPOS Balázs, *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*, Napvilág, Budapest, 2004, 74–80.
- ⁷ NAGY Lajos, *A menekülő ember*, Magvető-Szépirodalmi, Budapest, 1977, 190. (A megjegyzésre vonatkozó első említéshez lásd SIPOS, *A politikai újságírás mint hivatás*, 21.)

